Profilul lui Mendele Moicher Sforim în cultura română: de la traducere la receptare

Camelia CRĂCIUN

Academia Română
Romanian Academy
Personal e-mail: camicr@yahoo.com

Mendele Moicher Sforim's profile in Romanian culture: from translation to reception

In Romania, Yiddish classic literature is not a consistently marketed literary culture; known mainly through the massive translations from Sholem Aleichem in the first decades after the beginning of the Communist regime due to ideological purposes and to I. B. Singer's works after the end of the Communist regime due to marketing strategy of promoting a Nobel Prize laureate on the book market, Yiddish literature remains still a field to be discovered by the Romanian public. Therefore, to the regular Romanian reader, Mendele Moicher Sforim's work remains largely unknown and the profile of the author still to be discovered even a century after his death. The current research focuses on Mendele Moicher Sforim's prose and identifies the different editions which appeared in Romanian version, analyzing the political and cultural context in which these volumes were published and the presentational discourse accompanying them for public use.

Keywords: literary translations; Yiddish literature; Judaism; reception; Mendele Moicher Sforim

În România, literatura clasică de limbă idiș nu este una din literaturile naționale promovate în mod constant; cunoscută mai ales prin traducerile masive din opera lui Șalom Aleihem din primele decenii de după începutul regimului comunist din motive ideologice evidente, dar și prin opera lui Isaac Bashevis Singer tradusă aproape în întregime după căderea regimului comunist printr-o strategie de *marketing* de promovare a unui laureat al Premiului Nobel pe piața de carte din România, literatura idiș încă rămâne un domeniu care urmează să fie descoperit de către publicul românesc.

Dintre autorii de primă mărime din literatura clasică idiș, Mendele Moicher Sforim (1835-1917) este relativ puțin cunoscut în România. Unul dintre fondatorii literaturii idiș, alături de I. L. Peretz și de Șalom Aleihem, Mendele a fost prozator, dramaturg, jurnalist și eseist, dar și unul dintre promotorii culturii idiș în Imperiul Țarist. Inspirându-se din viața comunităților evreiești din zona Imperiului Țarist, a fost influențat de mișcarea *haskalică* și de perspectiva socială care se află la baza multor povestiri și texte dramatice. Cu toate acestea, Mendele Moicher Sforim este relativ puțin cunoscut de publicul românesc, existând puține traduceri în ediții rare, iar unele zone ale literaturii sale, de altfel extrem de apreciate, lipsesc din versiunea în limba română.

Articolul de față urmărește analizarea modului în care Mendele Moicher Sforim este prezent în cultura română prin intermediul traducerilor, a discursului oferit de studiile care însoțesc volumele și care oferă o anumită grilă de lectură, deseori cu o semnificativă miză politică, dar și prin intermediul selecției conținutului și al traducătorilor implicați. Reprezentând un studiu de caz, cercetarea urmărește să semnaleze aspecte semnificative privind situația literaturii idiș pe piața ideilor din România.

Profilul lui Mendele Moicher Sforim.

Mendele Moicher Sforim (pseudonim însemnând "negustor de cărți", numele real al scriitorului fiind Șolem Iankev Abramovici, 1835-1917) a fost unul din clasicii literaturii de expresie idiș. Ca mai toți scriitorii perioadei de început a literaturii de limbă idiș, atunci când idișul nu era încă o limbă de prestigiu pentru că cercurile intelectuale și religioase favorizau ebraica, Mendele a început să scrie în limba sfântă, ebraica, trecând ulterior la idiș. Astfel, el este recunoscut ca întemeietorul prozei în idiș, dar și în ebraică.

Născut la Kapulye, orășel din regiunea belarusă a Imperiului Țarist, Mendele rămâne orfan la 15 ani și, după studii până la nivelul *ieșivei*, rătăcește prin zona lituaniană și ucraineană în tovărășia unor vagabonzi și cerșetori ambulanți. Se stabilește pentru câțiva ani în Kameneț Podolski unde lucrează ca învățător, stabilind relații de prietenie cu grupurile de *maskili*[1] de aici și făcându-și debutul în ebraică. Influența scriitorului Avrom Gotlober pe care îl întâlnește aici este semnificativă, acesta introducându-l în domeniul studiilor laice, în filosofie, literatură, istorie și limba rusă. După un prim divorț, se recăsătorește și se mută la Berdicev și, susținut de socrul său, un notar respectat, începe să se dedice scrisului și studiilor laice.

Începuturile sale sunt strâns legate de limbă ebraică în care scrie eseuri de critică literară și socială, colaborează la presa de orientare *maskilică*, se ocupă de demersuri didactice și scrie manuale, dar și literatură, în special în anii 1860. După o activitate literară semnificativă în această limbă, Abramovici se hotărăște să adopte și limba idiș, mult mai accesibilă populației așkenade și care, astfel, îi oferea un public mai larg. În timpul debutului în idiș cu romanul *Dos Kleine Mențele* (Oameni mărunți) (1864), urmat de povestirea "Dos vintșfingerl" (Inelul fermecat), scriitorul remarcă problemele de imagine care decurgeau din trecerea la scrisul în idiș, limba aceasta fiind încă percepută a fi o limbă nedemnă de eforturi artistice, așa că preferă anonimatul. Deoarece personajul ficțional care găsește textele și le publică folosind pretextul "manuscrisului găsit" se numește Mendele, "negustorul ambulant de cărți", care apare în ambele texte, scriitorul va adopta acest pseudonim pentru textele în idiș în scopul de a-și proteja identitatea.

După aceste texte influențate de ideologia *Haskalei*[2], promovând ideea educației și autoemancipării ca soluție pentru problemele existente din cadrul vieții evreiești, lucrările sale următoare se ocupă de aspecte sociale; romanul "Fișke der Krumer" (Fișke schiopul) (1869) este inspirat din lumea sărăcimii lipsite de sprijin, din cerșetorii și invalizii care își târau cu greu existența în *ștetl*, povestea fiind istorisită aceluiași Mendele, negustor de cărți, de la care autorul își preluase pseudonimul. În prima sa piesă de teatru, *Di Takse* (Taxa) (1869), scriitorul de ocupă de o altă categorie socială în diversitatea sa, și anume de clasa mijlocie, accentuând deziluzionat coalizarea socială în scopul profitului comun și ignorarea categoriilor vulnerabile, denunțând personalități cunoscute și moravuri identificabile din Berdicevul în care locuia, fapt ce i-a adus neplăceri după apariția piesei. Ideea *haskalică* a importanței educației ca soluție pentru problemele sociale revine și aici, însă e subminată din interior, în acord cu marea literatură europeană care se ocupă în acea perioadă din ce în ce mai mult de lumea sărăcimii și de problemele ei morale.

După moartea socrului său, Abramovici devine responsabil pentru întreaga familie și începe o perioadă dificilă din viața sa, luptând pentru mijloace de trai. Numit rabin al coroanei după studii speciale finalizate cu o diplomă de la un seminar rabinic susținut de guvern, nu reușește să-și găsească un post. În ciuda dificultăților, acum ajunge la apogeul artistic prin romanul satiric și alegoric *Di kliatșe* (Cicălitoarea) (1873) și romanul picaresc *Kițer masoes Biniomin haștișt* (Drumețiile lui Biniomin al treilea) (1878) care demonstrează marele talent al scriitorului. Cu un titlu inspirat din bine-cunoscuta carte de călătorie a scriitorului medieval evreu spaniol Beniamin din Tudela, romanul are multe asemănări cu *Don Quijote*-le lui Cervantes, ancorând literatura de inspirație socială într-o tradiție universală.

După ce, în 1881, i se oferă postul de director al unei școli evreiești recent înființate la Odessa, centru important de cultură evreiască, stabilitatea financiară pe de o parte, dar și noul mediu intelectual dinamic pe de cealaltă parte îl determină să intre într-o nouă fază de entuziasm intelectual și să scrie lucrări valoroase. Începe să rescrie lucrările anterioare, accentuând impactul pe care istoria evreiască recentă l-a avut asupra lumii evreiești (pogromurile de la începutul anilor 1880, afirmarea sionismului), dar finalizează și opere noi, dintre care cea mai cunoscută este piesa *Der priziv* (Serviciul militar) (1884). După acest moment, în contextul ideologic al vremii și al mediului său intelectual de la Odesa de orientare sionistă, în care limba și literatura ebraică se afirmă tot mai mult, scriitorul se întoarce din ce în ce mai mult spre ebraică, publică povestiri noi și rescrie lucrările anterioare în idiș în această limbă, cu un interes special pentru prezentarea lumii evreiești din Imperiul Țarist de la sfârsitul secolului XIX.

Supranumit "bunicul" literaturii idiș de un alt mare clasic, Șolem Aleichem, Mendele s-a bucurat de admirația intelectualilor și a publicului epocii sale și a devenit un simbol al afirmării literaturii idiș în a doua jumătate a secolului XIX, dar și a bilingvismului autorilor care continuă să fie atașați și limbii și literaturii ebraice.

Recunoscut pentru realismul și atitudinea de critică morală în raport cu viața evreiască tradițională,

scriitorul a fost și un creator de limbă idiș literară, preluând limba vorbită de popor, prelucrând-o și redând-o publicului ca accesibilă vorbitorilor din orice regiune.

Opera lui Mendele Moicher Sforim în versiune românească[3].

Pentru cititorul român obișnuit, opera lui Mendele rămâne în mare parte necunoscută, iar profilul autorului trebuie încă să fie descoperit, chiar și la un secol de la moartea sa, deși "bunicul" literaturii idiș s-a bucurat de un prestigiu similar cu cel al celorlalți doi autori din epoca de aur, Șolem Aleichem și I. L. Peretz.

Primul volum din opera marelui scriitor apare abia în 1934, la aproape un secol de la nașterea sa, într-o traducere destul de greoaie realizată de tânărul medic Baruh Zeilig[4]. Romanul *Fișke șchiopul*, publicat în seria „Biblioteca clasicilor evrei" a Editurii „Șalom Alechem", este prefațat de Eugen Relgis care l-a cunoscut pe traducător. Aceeași traducere va fi republicată în 1946, în scurta Perioadă de Traziție dintre regimuri politice, când editurile evreiești își reiau activitatea și publică un mare număr de titluri, reflectând varietatea literaturii idiș. A doua ediție apare la Editura „Bicurim", fără prefața lui Eugen Relgis.

Povestirea *Jețul din Mizrach* apare într-o broșură editată de Societatea Culturală „Saron", însă este dificil de identificat anul apariției, ca și identitatea reală a traducătorului, transpunerea fiind semnată de M. S. Metzer.

Perioada de radicalizare politică, ce a dus la apariția Legislației Anti-Evreiești și care a fost urmată de Holocaust, a cunoscut o scădere dramatică a activității de traducere. În ciuda acestui lucru, cu eforturi considerabile, două antologii din literatura idiș, alcătuite și tipărite în scopul evident și declarat voalat al supraviețuirii identitar-culturale, apar în 1939 și 1942. Semnificația alegerii acestui tip de publicație în locul unor volume de autor poate fi doar speculat, însă simpla apariție a cărților pare aproape un miracol.

Prima este o antologie cu scop evident școlar, editată de rețeaua de școli Tarbut în 1939 și include, în conceptul larg de literatură evreiască și numeroase texte din literatura idiș; printre clasici, îl regăsim și pe Mendele, cu un text sugestiv despre târgul care îi definește geografia literară a întregii opere și care dă și titlul bucății literare, „Kabțansk". Alcătuită de Osias Rispler și S. M. Littman, volumul *Antologia literaturii evreiești* beneficiază de o prestigioasă prezentare redactată de Dr. I. Niemirower și de un cuvânt înainte al lui M. A. Halevy.

Adevăratul miracol îl constituie însă volumul care apare, în ciuda condițiilor imposibile, în 1942; B. M. Negru realizează o selecție programatică pentru publicul larg, de astă dată, intitulată *Mari scriitori evrei. Pagini alese* și care apare în seria deja cunoscută a "Bibliotecii evreești". Traducător deja cunoscut din idiș, I. Ludo[5] semnează cuvântul introductiv. Mendele este prezent și aici, având în vedere că selecția urmărește criteriul reprezentativității, cu un fragment intitulat "Schimbul".

Perioada comunistă nu cunoaște nici un text din opera lui Mendele, fie în traducere sau în republicare. Dacă această absență poate fi explicată, în cazul unui scriitor precum I. L. Peretz, prin impactul pe care elementul religios, prin intermediul hasidismului si iudaismului, îl au în general asupra operei sale, în deplin dezacord cu ideologia oficială de stânga, cu stalinismul și naționalism-comunismul de mai târziu impuse prin intermediul propagandei și cenzurii, la Mendele criteriile de excludere nu sunt clare. Privilegiatul epocii, Șolem Aleichem, alături de Eliezer Steinbarg într-o mai mică măsură, au devenit portavocea literaturii idiș prin intermediul criticii sociale de stânga și a locului central pe care categoriile defavorizate socio-economic îl ocupă în opera sa. Mendele Moicher Sforim, prin discursul său de critică a lumii evreiești tradiționale și de zugrăvire a lumii paupere și fără stabilitate economică, se încadra în aceste linii directoare ideologice, cu singura corecție a faptului că mediile sociale prezentate de el erau, în primul rând, cele ale lumii pomanagiilor și vagabonzilor, spre deosebire de clasele sarace și de nivel mediu, muncitoare, zugrăvite de Șolem Aleichem.

După această mare pauză din perioada comunistă, unicul volum care îi apare după 1989 este reprezentat de *Drumețiile lui Biniomin al treilea* publicat de Editura Hasefer în 2011, fiind ultima traducere semnată de Anton Celaru[6], ultimul traducător de limbă idiș din România care încetase din viață deja în 2010. Însoțit de prefața traducătorului și de o „Addendă" alcătuită dintr-o serie de articole pe care acesta le publicase despre autor în periodice precum *Revista Cultului Mozaic*, volumul adaugă o nouă perspectivă imaginii marelui clasic conturate în cultura română.

Receptarea operei lui Mendele Moicher Sforim în România.

Prima lucrare importantă din opera lui Mendele Moicher Sforim apare în România abia în 1934. Romanul *Fișke șchiopul* poartă subtitlul „Roman din viata pomanagiilor evrei" și este publicat de Editura „Șalom Alechem" în colecția „Biblioteca clasicilor evrei," în traducerea lui B. Zeilig și cu prefața reputatului scriitor Eugen Relgis[7].

În mod evident, „Prefața" lui Eugen Relgis atrage atenția ca poziționare și ca prestigiu al autorului, însă – surpriză! – se referă la traducător în primul rând, tânărul medic încetând din viață de curând și volumul

reprezentând un fel de restituire tardivă a muncii sale de traducător. Colaborator al publicațiilor editate de Relgis, B. Zeilig îi era cunoscut acestuia din paginile *Umanitarismului* unde deja era prezent de ceva vreme cu articole, iar manuscrisul traducerii îi parvine cu vestea decesului acestuia în urma molipsirii de la un bolnav pe care îl îngrijea.

Dincolo de omagiul discret adus traducătorului, Relgis prezintă și perspectiva sa asupra clasicului tradus.

Nevoia traducerilor din idiș este subliniată apăsat de către Eugen Relgis care îndeamnă la o adevarată operă de recuperare culturală pentru masele aculturate la limbile locale și pentru care moștenirea culturală idiș ar fi inaccesibilă:

„Să se traducă cât mai mult din acest idiș, tinut până acum în țarcul promiscuității. Se va revela astfel acea lume cu un picior în groapă, dar cu celalt ținut încă dârz în iureșul vieții. (...) Generațiile tinere, mai ales nu prea cunosc pe un Mendele Mocher Sforim, pe un Schalom Alechem, pe un Asch, pe autenticii cântăreți ai ghetto-ului. Aceștia au drept de întâietate – și operele lor trebue să circule prin toate limbile, căci sunt bogate, adânci, svâcnitoare, ca orice roade ale suferinții și speranței omenești."[8]

În mod evident, pentru Eugen Relgis, Mendele se poziționează în rând cu Șalom Aleichem și Șolem Aș, ba chiar înaintea acestora, iar situația dezintegrării lumii tradiționale și perspectiva dispariției ei îl face să prezinte această necesitate ca pe o prioritate absolută. În plus, operele acestor clasici sunt necesare nu doar publicului evreiesc pentru că, din perspectiva ideologului umanitarist, literatura idiș este parte a culturii lumii și trebuie să fie accesibilă tuturor pentru valorile sale profund umane.

Perspectiva ideologică a lui Eugen Relgis își găsește locul în mod firesc în textul care prefațează volumul, astfel că se referă la impactul pe care Revoluția Rusă l-a avut asupra lumii evreiești zugrăvite de Mendele; folosind prefața ca pretext eseistic, Relgis vorbește despre faptul că ghettoul lui Mendele a fost măturat de valurile uriașe ale Revoluției ruse. Calicii în sdrențe sau în redingote soioase au devenit acolo muncitori – cu brațele, oameni de faptă și de trudă creatoare. Dar îi regăsim prin Polonia, prin Maramureș, prin târgurile moldovene: - pretutindeni unde stăruie ‚lumea veche', găsim și ghettoul. Mizeria cu chipuri tragice care știu însă să surâdă inteligent, să rânjească ironic, să urle de desnădejde sau de revoltă...[9]

Pentru Relgis, opoziția între „ghetou" (respectiv lumea tradițională) și muncitorime este esențială și în jurul ei își structurează discursul: „azi, se pare că ghettoul s-a revarsat printre neamuri ca o apă umflată de ploi. ‚Somajul' secular al evreului e resimțit acum și de milioane de muncitori occidentali, de intelectuali și chiar de atâția burghezi scăpătați, din toate țările unde revoluția nu s-a statornicit sau a avortat. Azi nu numai acei din ghetto sunt ‚Luftmenschen'."

Cu toată această perspectivă, Relgis revine la ideea universalismului experienței din carte, la interesul profund uman pe care îl prezintă povestea prezentată de Mendele: „eroii lui Mendele (...) nu prezintă numai un interes specific, ci și unul omenesc, adânc omenesc. Căci peste tot mai e o lume care șchioapătă, ca și Fiske, dar care vrea să trăiască, râvnește spre aer și lumină, spre libertate și omenie."[10]

Al doilea text prefațator, „Doctorul B. Zeilig", care însoțește volumul este dedicat, de data aceasta, în totalitate traducătorului, un „in memoriam" emoționant redactat de B. Iosif. Aici aflăm informații despre cel care a fost atât de interesat de opera lui Mendele încât a dat culturii române prima traducere din opera marelui clasic: absolvent de medicină și specializat în chirurgie la Iași în 1925, unde este și lider al studențimii evreiești, Burăh Zeilig se naște la Moinești, în Moldova și frecventează *heider*-ul din localitatea natală, apoi liceul la Bacău, timp în care lucrează și ca suplinitor pentru o școală rămasă fără învățător în timpul războiului. Medic de circumscripție, în provincie, la Măgiresti, aproape de locurile natale, tânărul medic este atras de scris și de lumea ideilor, colaborând la *Hasmonea*, revista studenților sioniști, cu traduceri din Peretz, Mendele, dar și la revista lui Eugen Relgis, *Umanitarismul*. Molipsindu-se de la unul din pacienții săi, moare în 1933 la 33 de ani.

Al treilea text de deschidere a volumului, fără autor precizat, se ocupa în sfârșit de marele clasic; „Biografia autorului" pare a fi redactată de editură și prezintă un text standard, posibil a fi folosit și pentru alte traduceri din opera marelui scriitor, fără a insista pe o anume grilă de lectură sau pe mesajul operei traduse. Din acest text aflăm, cu câteva erori de localizare (târgul nașterii sale este prezentat ca fiind Kapulia din Lituania, în decembrie 1835), detalii care dau culoare biografiei, deși redactate într-un mod brut precum „tatăl său era cunoscut ca un erudit. Maică-sa era o femee plăpândă și delicată, cu figură evlavioasă și o specialistă a ceaslovurilor femeești"[7]. În mod evident, se insistă pe cultura iudaică acumulată de tânărul scriitor, astfel că aflăm că „la primul lui dascăl a învățat, într-un singur an, să citească și să traducă părți din pentateuch. Al doilea învățător al lui era faimosul Josi Rubens, ‚melamed' pentru biblie și Ghemara. Acest Rubens avea un suflet de artist și mare putere de sugestie asupra elevilor"[11]. După decesul tatălui său, „începe să colinde: la Tinkewitz, la Slutzk, la Wilna, unde a studiat în „esiva" Gaonului"[12].

Aflăm abrupt și că, „după doi ani revine acasă la maică-sa, care, între timp, se măritase și se mutase la țară. S-a dus și ea la țară"[13], relevanța amănuntelor ținând de modul în care sentimentul naturii se inserează în opera sa: „în satul tihnit, și în mijlocul naturii încântătoare, s-a deșteptat simțământul său poetic"[14]. Tot astfel,

aflăm cum întovărășindu-și o mătușă părăsită de soț, intră în legătură cu lumea cerșetorilor care o ajută pe „biata ‚aghina'", însă în „Kamenetz Podolsk, (se întâlnește) cu un prieten isonist la un cantor, care l-a smuls din ghiarele lui Avrumel. Și așa s-a sfârșit lunga lui călătorie. Mulțumită acestui cantor a fost primit în cel mai de seamă ‚beth-hamidraș'"[15]. Relațiile sale cu *Haskala* și primul articol publicat în *Hamaghid* sunt menționate, evident ca referințe cunoscute de public.

Reeditarea volumului din 1946, la Editura „Bicurim' reproduce identic, până la numărul de pagini, ediția originală din 1934, textul dedicat de B. Iosif traducătorului, „Doctorul B. Zeilig", și prezentarea editurii nesemnată, „Biografia autorului", mai puțin prefața lui Eugen Relgis. Apare însă o dedicație în fruntea volumului care actualizează informațiile; volumul este dedicat traducătorului, ca și în prima ediție, dar și părinților săi, decedati în Holocaust:

„Această lucrare apare în amintirea tălmăcitorului ei Dr. Baruch Zeilic, căzut victimă a devotamentului profesional în plină tinerețe, la 23 iulie 1933. Și în memoria neconsolaților săi părinți, Malca și Ghiță Zeilig din Moinești, săvârșiți din viață în surghiun în anii de prigoană. "

Momentul nu mai este prielnic unei prefețe dedicate schimbărilor produse de Revoluție și de transformarea ghetoului în clasa muncitoare; Holocaustul impune tăcere.

Ultima copertă a cărții aduce informații despre activitatea bogată a editurii în privința traducerilor din idiș și încadrarea în această serie a volumului de față: aici au mai aparut și volume precum I. L. Pereț, *Molima*; Opatoșul (sic!), *Păduri poloneze*; A. Kabak, *Poteca de argint*, dar și lucrări despre situația populației evreiești de intelectuali din România: Dr. Rubin, *Cântecul popular evreesc*; Dr. Al. Șofran (sic!), *Instituțiuni sociale în Biblie*; A. Schwefelberg, *Puncte de vedere în problema evreească* și I. Ludo, *Răscoala traficanților*. Sunt anunțate și volume de literatură scrisă de autori evrei în alte limbi: I. Fenchtwanger, *Fiul Romei*, Dr. Th. Herțl, *Țara veche nouă*, Dr. Th. Loewenstein, *Reîntoarcere și Reînoire*, I. Levinsohn, *Ultimele zile ale lui Schylock*.

Broșura în care apare povestirea *Jețul din Mizrach* nu ne oferă informații în privința anului de apariție, iar traducătorul, M. S. Metzer, este încă o enigmă până în acest moment. Analizând locul unde apare, Societatea Culturală „Saron" din București, publicația ține tot de prolifica perioadă interbelică, editura menționată girând multe alte publicații de prestigiu din literatura idiș. Din păcate, textul nu este însoțit de nici un fel de prezentare, cu excepția celei redactate de editură pe coperta interioară și care oferă câteva date standard despre autor, posibil să fie folosite și în alte contexte editoriale; aici, locul nașterii este aproximat corect, în regiunea belarusă, însă anii de viață sunt 1935 și 1917. Aflăm, din nou, informații privind educația sa, cum „primele instrucțiuni în Biblie și Talmud le capătă de la tatăl său, un bun ebraist", însă deja informațiile specifice privind sistemul educațional religios din cadrul comunității sunt eliminate, specificul formării sale profesionale și iudaice, ca și limbajul specific devenind, se pare, fie mai greu accesibil pentru public, fie lipsit de interes pentru editură. Se pare că este mult mai de interes educația sa seculară și modul în care ajunge să fie interesat de discipline laice; este vorba de prietenia cu poetul Gotlober prin intermediul căruia începe să învețe limba rusă și germană, dar și literatura ebraică. Parcursul său ca educator și stabilirea la Odesa sunt percepute prin perspectiva didactică și literară, spre deosebire de referințele anterioare care legau traiectoria sa de educația iudaică. Idișul este numit „jargon", iar influența literară semnificativă este cea din limba rusă; astfel, „sub influența literaturii rusești a timpului său, în scrierile sale se oglindește (sic!) diferențierile și ciocnirile dintre diferitele clase sociale". Accentul cade asupra operei sale alcătuite din „povestiri, romane, poeme în proză și versuri adunate în 9 volume", cu accent asupra legăturii strânse cu natura pentru că „limba lui e bogată și frumoasă, inspirată de splendorile naturii, în mijlocul căreia a trăit anii cei mai frumoși ai vieții sale". În mod evident, activitatea literară și seculară este pusă în prim plan, în detrimentul parcursului educațional religios și al filonului iudaic din opera sa.

Volumul poate fi plasat în contextul altor publicații ale Societății „Saron" care țin de literatură (*Suflete obosite*, nuvele de Horia Carp; *Spini*, poezii de Dr. A. Steuerman; *Torquemada*, de V. Hugo, dramă în versuri românești, de Dr. A Steuerman și chiar *Dacă aș fi Rothschild!*, schițe umoristice de Șalom Alehem), istorie evreiască (*Contribuțiuni la filosofia istoria evreilor* de Dr. I. Niemirower; *Evreii în medicină* de Dr. Lazar Mayersohn; *Eroismul ostășesc al evreilor în actualul război european* de M. Schweig; *Carmen Sylva și Judaismul* și *Incursiuni în istoria evreilor* de Dr. I. Niemorower) și cultura evreiască (*Cântecul popular evreesc* de S. Kiselhoff), dar și iudaism (*Povestiri chassidice* de Dr. I. Niemirower) sau clasicii sioniști (*Altneuland*, roman de Theodor Herzl și *Had Gadia* de Israel Zangwill).

Având în vedere marea pauză de publicare, ediția din 2011 care aduce în prim plan o operă până atunci necunoscută publicului românesc, *Drumețiile lui Biniomin al treilea*, în versiunea lui Anton Celaru și editată de Hasefer, așteptările sunt mari. Cu toate acestea, notele, prefața și „Addenda" care încheie volumul și care sunt redactate de traducător nu reușesc să contureze mai mult decât se făcuse până în acel moment portretul și importanța operei lui Mendele.

Astfel, din textul introductiv „Mendele Moiher-Sforim și eroul său" semnat de Anton Celaru aflăm că pseudonimul este un punct de plecare în interpretarea cărții, pentru că „dezvăluie programul său literar,

inspirat de curentul de gândire iluminist, ‚Hascala', puternic în societatea evreiască din tinerețea sa. Este subliniată astfel valoarea cărții pentru înnoirea vieții milioanelor de evrei care trăiau pe atunci în Europa răsăriteană"[16]. Grila de interpretare ar fi, așadar, modernizarea prin educație, însă și critica socială pentru că „genul său preferat a fost romanul social, cu o coloratură protestatară și satirică"[17]. Prefața scurtă ar putea fi completată de textele din „Addenda", însă acestea aflăm că sunt articole publicate în presă (în principiu în *Revista Cultului Mozaic*) de traducător și se referă la teme disparate precum sentimentul naturii în romanul lui Mendele („În căruța lui Reb Mendele"), misterul celui de-al doilea Benjamin și activitatea sa ca personaj istoric („Călătoriile lui Benjamin al II-lea"), un text despre un alt roman al lui Mendele, *Fișke șchiopul*, care nu mai este accesibil, nefiind reeditat din 1946 („Mersul drept al lui Fișke șchiopul") și un text aniversar în care se vorbește despre colaborările traducătorului la *Revista Cultului Mozaic* („Heșbon Hanefeș sub semnul surâsului"). Textele sunt nedatate și fără o relevanță directă pentru lucrarea de față. Perspectiva traducătorului asupra operei lui Mendele transpare uneori prin afirmații precum „cărțile scrise de el, adânc marcate de frustrările contemporaneității sale evreiești"[18] și că „'Fișke schiopul' este o virulentă satiră socială".[19] Analizând romanul *Fișke schiopul*, „studiu sociologic aprofundat, un ‚fals tratat de cerșetorie'."[17], traducătorul vede în iubirea dintre erou și Beile „sensul simbolic al unei năzuințe evreiești colective, aceea a eliberării din constrângerea sufocantă, strivitoare a ghetoului"[20], considerându-l pe Mendele „un ‚poet al ghetoului', o inimă plină de durere și de afecțiune pentru victimele nemiloasei noastre claustrări de atunci"[21].

Cele două texte relevante pentru romanul de față deși cuprinzând interpretări personale ale traducătorului și mai puțin o contextualizare atât de așteptată și de absentă, se referă la reconstituirea traiectoriilor personajului central și a prietenului său de călătorii într-o serie deja existentă în *Revista Cultului Mozaic*, ‚Portrete reconstituite'. Astfel, în „Îngerul păzitor al evadatului din Tuneiadevka" este prezentat profilul lui Senderl, iar în „Neuitata întâlnire cu Beniamin al III-lea" ajunge, în sfârșit la eroul principal. Deși seria de articole se ocupă de recuperari literare și reevaluări necesare, redacția afirmând că „personajele la care se oprește autorul merită nu numai a fi cunoscute, ci și eliberate de o anumită povară a neînțelegerii. Vremea amară, torturantă, secătuitoare în care au trăit și-a pus pecetea pe chipurile și sufletele lor, dar greșesc cei care văd doar această pecete chiar dacă o fac cu o îndurerată compasiune. Căci, dincolo de frustrări și desfigurare, continuă să palpite în aceste personaje virtuți evreiești cultivate de milenii: neîmpăcarea cu urâtul și nedreptatea, o nevoie imperioasă de mai bine, credință irezistibilă într-o lume înseninantă. Tocmai preocuparea de a sublima aceste pertinente virtuți explica titlul generic ‚Portetele reconstituite'[22], textul nu aduce noutăți. Anton Celaru afirmă doar că eroul principal „presimte iesirea din ghetou a tuturor celor închiși acolo – și prin aceasta aparține viitorului"[23].

Concluzii

Analiza situației traducerilor din opera lui Mendele Moicher Sforim în limba română pune în evidență faptul că profilul autorului și al scrierilor sale a devenit în timp victima regimurilor politice și a schimbărilor ideologice, fiind inclus sau nu în planurile editoriale în funcție de factori ideologici. În plus, lipsa unor contextualizări necesare și a unor interpretări aduse la zi prejudiciază grav imaginea lui Mendele Moicher Sforim care și acum, după o lungă asteptare în perioada comunismului, nu este repus în drepturi literare. Lipsa traducerilor și a studiilor dedicate autorului îl pun într-o umbră nemeritată și mutilează grav imaginea literaturii idiș în România care apare, astfel, incompletă.

Note:

1. Adepți ai *haskalei*, mișcarea iluministă evreiască.
2. *Haskala* desemnează mișcarea culturală iluministă evreiască inițiată la sfârșitul secolului XVIII de filosoful Moses Mendelsohn (1729-1786) în scopul emancipării și modernizării vieții evreiești.
3. În limba română au apărut doar două volume traduse din opera lui Mendele Moicher Sforim: 1) *Fișke șchiopul*, traducere din idiș de B. Zeilig, prefață de Eugen Relgis, București, Editura „Șalom Alechem", Biblioteca clasicilor evrei, 1934, 167 p. și 2) *Drumețiile lui Biniomin al treilea*, traducere din idiș, note și prefață de Anton Celaru, București, Hasefer, 2011, 203 p. Volumul din 1934 va fi însă retipărit un deceniu mai târziu: Mendele Moher Sforim, *Fișke șchiopul*, traducere din idiș de B. Zeilig, București, Editura "Bicurim", 1946, 167 p. Fără an însă, o broșură care tipărește o povestire scurtă a autorului va fi însă publicată separat: Mendale Mocher Sforim, *Jețul din Mizrach*, în românește de M. S. Metzer, București, Societatea culturală „Saron", sin anno, 30 p.. Scriitorul este însă prezent în volumele antologice care urmăresc reprezentativitatea și o ilustrare echilibrată a marilor clasici, astfel că îl întâlnim cu texte scurte și în alte două volume: 1) Mendală Mocher Sefarim, „Kabțansk" în Osias Rispler, S. M. Littman, *Antologia literaturii evreiești*, prezentare de Dr. I. Niemirower, cuvânt înainte de M. A. Halevy, Editura "Tarbut", București, 1939, 256 p. și 2) Mendale Mocher Seforim, "Schimbul" în B. M. Negru, *Mari scriitori evrei. Pagini alese*, cuvânt introd. de I. Ludo, București, Biblioteca evreească, 1942, 144 p.
4. Baruh (Burăh) Zeilig (1899-1933), fiul unui veteran al Războiului de Independență, a fost un medic originar din

Moinești cu o activitate literară promițătoare în domeniul traducerilor și al eseisticii întreruptă de decesul timpuriu în urma contractării unei boli molipsitoare de la unul din bolnavii pe care îi îngrijea. Studiază la *heider*, apoi la școli românești pe care le finalizează în privat în timpul războiului. Predă la școala israelito-română în timpul războiului ca suplinitor și apoi urmează Facultatea de Medicină din Iași. Colaborează la *Umanitarismul* lui Eugen Relgis, la *Adam* și la *Hasmonaea*. Traduce din I. L. Peretz, Mendele Moicher Sforim și alții.

5. I. Ludo (1894-1973) a fost scriitor, jurnalist, traducător, editor al publicațiilor *Absolutio*, *Versuri și proză*, *Informația*, *Mântuirea* și directorul revistei *Adam.* A publicat volume de proză de mare succes: *Hodje-Podje* (1928); *Mesia poate să aștepte* (1934); *Domnișoara Africa* (1935). Personalitate controversată în perioada postbelică din cauza campaniilor sale anti-sioniste și anti-israeliene în presa românească. Traducător excepțional (Șalom Alehem, S. An-sky, etc.).

6. Anton Celaru (1919-2010) a fost ziarist și editor-șef al publicației *IKUF Bleter*, ulterior al revistei *Unirea*, în cele din urmă fiind redactor pentru *Viața nouă* (publicație a CDE) până în 1953. Ziarist la *Informația Bucureștiului* până în 1974 (pensionare). Carieră în domeniul traducerilor din literatura idiș (I. Bashevis-Singer, Mendele Moicher Sforim, Șalom Aș, etc.).

7. Eugen Relgis (1895-1987) a fost poet, prozator și filosof, dar și eseist și jurnalist cunoscut. Directorul publicației *Umanitatea* de la care dezvoltă o doctrină intelectuală cu impact internațional, mai ales în America de Sud unde emigrează după Holocaust. Corespondență interesantă cu Romain Rolland. A publicat: *Principiile umanitariste* (1922); *Glasuri în surdină* (1927); *Eseuri despre iudaism* (1936); *Mărturii de ieri și de azi* (1962), ș.a.

8. Mendele Moicher Sforim, *Fișke șchiopul*, traducere din idiș de B. Zeilig, prefață de Eugen Relgis, București, Editura „Șalom Alechem", Biblioteca clasicilor evrei, 1934, p. 4.

9. Mendele Moher Sforim, *Fișke șchiopul*, traducere din idiș de B. Zeilig, prefață de Eugen Relgis, București, Editura „Șalom Alechem", 1934, p. 3-4

10. Ibid, p. 4.

11. Ibid, p. 9

12. Ibid.

13. Ibid.

14. Ibid.

15. Ibid.

16. Ibid, p. 10

17. „Mendele Moiher-Sforim și eroul său" în *Drumețiile lui Biniomin al treilea*, traducere din idiș, note și prefață de Anton Celaru, București, Hasefer, 2011, p. 5.

18. Ibid, p. 6.

19. "În căruța lui Reb Mendele" în *Drumețiile lui Biniomin al treilea*, traducere din idiș, note și prefață de Anton Celaru, București, Hasefer, 2011, p. 169.

20. Ibid.

21. „Mersul drept al lui Fișke șchiopul" în *Drumețiile lui Biniomin al treilea*, traducere din idiș, note și prefață de Anton Celaru, București, Hasefer, 2011, p. 194

22. Ibid, p. 192-3

23. Ibid, p. 195.

24. "Neuitata întâlnire cu Beniamin al III-lea" în *Drumețiile lui Biniomin al treilea*, traducere din idiș, note și prefață de Anton Celaru, București, Hasefer, 2011, p. 180.

25. Ibid, p. 185.

Bibliography:

Hundert 2008: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, Yale University Press, New Haven and London, 2008.

Kuller 2008: Harry Kuller (coord.), *Evrei din România. Breviar biobibliografic*, București, Hasefer.

Liptzin 1982: Sol Liptzin, *A History of Yiddish Literature*, Jonathan David.

Liptzin 1963: Sol Liptzin, *The Flowering of Yiddish Literature*, Thomas Yoseloff Publisher.

Madison 1968: Charles Madison, *Yiddish Literature. Its scope and Major Writers. From Mendele and Shalom Aleichem to I. B. Singer*, Schocken Books.

Sforim 1934: Mendele Moher Sforim, *Fișke șchiopul*, traducere din idiș de B. Zeilig, prefață de Eugen Relgis, București, Editura „Șalom Alechem", Biblioteca clasicilor evrei

Sforim 1939: Mendală Mocher Sefarim, „Kabțansk" în Osias Rispler, S. M. Littman, *Antologia literaturii evreiești*, prezentare de Dr. I. Niemirower, cuvânt înainte de M. A. Halevy, Editura "Tarbut", București

Sforim 1942: Mendale Mocher Seforim, "Schimbul" în B. M. Negru, *Mari scriitori evrei. Pagini alese*, cuvânt introd. de I. Ludo, București, Biblioteca evreească

Sforim 1946: Mendele Moher Sforim, *Fișke șchiopul*, traducere din idiș de B. Zeilig, București, Editura "Bicurim"

Sforim 2011: Mendele Moiher-Sforim, *Drumețiile lui Biniomin al treilea*, traducere din idiș, note și prefață de Anton Celaru, București, Hasefer

Sforim sin anno: Mendale Mocher Sforim, *Jețul din Mizrach*, în românește de M. S. Metzer, București, Societatea culturală „Saron", sin anno

Sherman 2007: Joseph Sherman (ed.), *Writers in Yiddish, Dictionary of Literary Biography*, vol. 333.

Acknowledgement:

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului "Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.